

A KÖZSZOLGÁLATI SZAKEMBEREK TOVÁBBKÉPZÉSE

A szakképzés elsődleges feladata, hogy a képzésben résztvevők majdani munkatevékenységüket minél szakszerűbben, hozzáértőbben legyenek képesek ellátni. Ezért a képzés folyamatát úgy kell szervezni, rendszerének elemeit úgy kell egymáshoz és egymásra építeni, hogy kilépési pontjain használható tudással, készségekkel, tapasztalati "hozománnyal" bocsássa ki a képzést folytatókat.

Ebből a megközelítésből teljesen mindegy, hogy a képzést végző intézmények az oktatási rendszeren belül az *iskolarendszer*, avagy a *felnttktépzés* rendszeréhez tartoznak-e. Tehát ha a szakoktatásról szóló téma gyűjtőpontjába e célra törést helyezük, akkor elsősorban annak juthatunk a nyomába, hogy a célszerűségtől eltérítő kritériumok közül végül is melyek alakítják képzési gyakorlatunkat, s tekinthető-e az a legkedvezőbb felkészítési módozatnak, ahogyan befolyásolják azt.

Először a legáltalánosabb érvényű, mindenütt érvényes képzési célokat fogjuk áttekinteni. Gondolatmenetünk következő lépése az iskolai- és a felnttktépzés célrendszerének összevetése a szükségesség kritériumaival, azaz a munkakörök betöltését elősegítő képzési célokkal. Következő vizsgálati szempontunk a *hatékonyág*: az intézménytípusok költségeinek alakulása mennyiben feleltethető meg a képzési feladatok teljesítésének; azaz a képzési célok beteljesülése szempontjából az iskolai, avagy a felnttktépzési intézmények bizonyulnak-e hatékonyabbnak, s melyiké a főszerep a feladat teljesítésében. Majd egy konkrét példa, a közszolgálati szakember képzés bemutatása következik.

A felnttktépzés vizsgálata ürügyén érdemes elgondolkodni az oktatási célrendszer egészén. A továbbfejlesztés alapkérdései: a jövőbeli követelményeknek való jobb megfelelés, az oktatás válsághelyzetének leküzdése, a hagyományok, a minőség és a ráció egyensúlyának kialakítása.

A diplomát igénylő munkahelyek betöltésének kritériumai

Az egyetemi és a főiskolai képzés alapvetően bizonyos foglalkozásokra készít fel, mégpedig azokra, amelyek gyakorlásához szükség van az adott tudományágban elért legmagasabb szintű ismeretek birtoklására, azok alkalmazni tudására. Eszerint ezeknek az intézményeknek elsődleges képzési céljuk a megfelelő tudományos ismeretek közlése, az elsajátítás tényének ellenőrzése, szintjének minősítése, bizonyos alkalmazási készség kialakítása, a gyakorlat legfőbb megoldási módozatainak bemutatása. Körülbelül ennyi a tartalma egy friss diplomának, melynek tulajdonosa egy konkrét munkakör betöltésén keresztül jut majd hozzá azokhoz a tényleges készségekhez, az alkalmazás minél több lehetőségének megismeréséhez, begyakorlásához, amelyek révén a foglalkozási csoport tagjává válik.

A felsőfokú képzés esetében mégsem teljesen elegendő csak az iskolarendszerű felkészítés. Az oktatás időpontjában elsajátított tudományos ismeretek viszonylag hamar elavulnak. A felsőszintű végzettséget igénylő munkakörökben mindig a legmagasabb szintű ismeretanyag felhasználására van szükség, tehát folyamatosan, vagy ciklikusan sort kell keríteni a tudás felújítására. Ezt a célt szolgálja a felnttktetés részét képező *szakmai továbbképzési rendszer*. Szervezői többnyire munkáltatói fórumok, szövetségek, s a felnttktétési intézmények bázisán, illetve azokkal együttműködve fejtik ki hatásukat. Ugyancsak a továbbképzési rendszerrel szemben támasztanak igényt a tudományos ismeretek alkalmazási módszereinek változásai. A továbbképzési formák keretében lehet megismerni az új eljárási módokat. Az iskolai felkészítést illetően létezik egy általános probléma: az iskolai szakképzés az ismeretközléssel mindig csak egy tágabb foglalkozási csoportot tud megcélozni. A dolog

természetéből adódóan ez nem lehet tökéletesen rászabott egyetlen foglalkozásra sem, de még inkább nem egy konkrét munkakörre, tehát a szélesebb ismeretanyag elsajátítása mellett bizonyos konkrét ismeretek hiányára is kell számítani. A begyakorlás során ez az ismerettöbblet-hiány bizonyos mértékig önerőből kiegyenlíthető, behozható, pótolható, de nem minden foglalkozás, illetve munkakör esetében, és nem feltétlenül rövid idő alatt. A szakszerűségi kritérium sokszor megkívánja a szervezett kiegészítő képzést is, s ezeket a *szakosító kurzusokat* is a felnőttképzés részeként kezeljük. A diplomások esetében sincs ez másként, sőt esetükben a specializáció további diszciplínákra kiterjesztett felkészülést jelent, például az interdiszciplináris munkakörök elláthatósága érdekében.

A megfelelően képzett és már begyakorlott diplomások is egyre inkább számíthatnak arra, hogy a gazdasági struktúraváltás következtében csökken az általuk művelt tevékenységi formák iránti kereslet. Ugyanakkor megnő az igény más, tudományterületükhöz jobban, vagy kevésbé kapcsolódó munkakörök iránt, ezért életpályájuk módosítására kényszerülnek, vagy legalábbis kedvező lenne számukra, ha át tudnának állni valamely perspektivikusabb munkakörbe. Természetesen, egyszerűsíteni a helyzetet, ha meglévő ismeretanyagukat legalább részben hasznosíthatnák az átállás során, ha annak kisebb-nagyobb mértékű kiegészítése jelentené az *átképzés* tartalmát, tematikáját. A foglalkozási struktúra változását okozza az a már átélt folyamat is, amikor egy foglalkozás vagy munkakör nem tűnik ugyan el, de követelményrendszere lényegesen átalakul, s az addigától eltérően strukturált ismeretállomány felhasználása válik nélkülözhetetlenné.

Az említett tényezőkből az is érzékelhető, hogy az iskolarendszerű felkészítés, amely legjobb esetben mintegy négy-hat évnyi időtartam alatt zajlik le, sem a gyorsuló társadalmi-gazdasági változásoknak, sem a tudomány és a technika fejlődésének nem lehet képes évtizedeken át megfelelni. Nélkülözhetetlen tehát a képzési rendszerben egy jóval kevésbé kötött, rugalmas intézményrendszer működtetése is, amely alkalmas az iskolarendszerű felsőoktatás, valamint a mindenkori foglalkoztatási kritériumok közötti tér-idő és mozgáskülönbségek áthidalására, "menet közbeni" mérséklésére.

A szakismeret és a követelményrendszer kongruenciája

Mind az oktatás-, mind a foglalkoztatáspolitikai hosszú ideje világszerte arra törekszik, hogy a gazdasági tevékenységekben felhasznált szakismeret mind jobban feleljen meg a vele szemben támasztott követelményeknek. A szakképzés – és különösen a leghosszabb és legköltségesebb felső fokú szakképzés – országok közötti eltéréseit jórészt ez az alkalmazkodási törekvés okozta.

Bár a teljes egyezés elérhetetlen, az inkongruencia mérséklése reális törekvés lehet. Legfőbb eszközei a munka melletti képzés különböző formái, azaz az iskolán kívüli képzés rendszere.

Az inkongruencia egyaránt tetten érhető mennyiségi és tartalmi-minőségi eltérésekben. Az előbbieken az iskolai képzési célokból származó tartalmi-minőségi különbségekről szoltunk, amihez hozzájárulnak még azok a mennyiségi eltérések is, amelyek a felsőoktatás szakmastruktúrája és a mindenkori munkaerő-szükséglet között keletkeznek.

Az eltérés okai lényegében a következők:

- Nem lehet országos szinten időben és pontosan prognosztizálni a szükséges foglalkoztatási szerkezetet, hiszen még egy nagyobb vállalat esetében is csak tendenciájában valósulhat meg egy ilyen irányú, egy-két évtizedes előrejelzés. Ennélfogva szakmai, munkaköri mélységben nem sokat ér egy ilyen kitekintés.

- Az egyéni tanulási elképzelések csak ritkán esnek egybe a társadalom diplomások iránti szükségleteivel. Természetesen lehet ezeket a tanulási törekvéseket befolyásolni, sőt a gazdasági racionalitáson keresztül az emberek is többnyire alkalmazkodni próbálnak a foglalkoztatási helyzethez, de a munkaerőpiaci kereslet változásai, valamint a ráhatások mértéke és az időbeli távolság mindenképpen eltéréshez vezetnek a felsőoktatási kibocsátások és a felvevőpiac között.
- Bármennyire is megpróbálják központilag tervezni a kibocsátást, a képző intézmények, a diplomát szerzettek lakóhely szerinti, és a betöltendő munkahelyek földrajzi eloszlása egészen bizonyosan eltérnek egymástól, és sokszor egyszerűbb a szakképzettség irányát megváltoztatni, mint kiszabadulni a térbeli kötöttségekből.
- Mint már arról szó esett, az iskolarendszer a munkakörök szélesebb csoportjára készít fel, az egyéni elgondolások viszont többnyire bizonyos munkakörök betöltésére szorítkoznak. Ha az adott munkakört nem igényli a piac, már az is szakmaváltáshoz vezethet. A szakmaváltás, ami pedig még további okok miatt is bekövetkezhet, tovább nehezíti a kereslet előre történő megbecsülését.

Mindezek után tekintsük át a diplomás szakemberek iskolán kívüli képzésének legfőbb céljait:

1. Folyamatosan elősegíteni a munkatevékenységekhez szükséges szakértelem megszerzését:
 - a pályakezddéskor és pályamegszakítás esetén (munkanélküliség) a módosító-szakosító képzési formákkal;
 - pályá közben, illetve pályamódosításnál az át- és továbbképzés különböző intézményeivel;
 - a pályacsúcs elérése, megtartása érdekében a vezetőképzéssel, illetőleg a tudományos minősítésekkel.
2. Hozzájárulni az egyéni ambíciók megvalósításához:
 - ismeretbővítéssel;
 - korszerű eljárások megismertetésével;
 - a szakmai vagy politikai karrier megalapozásával.

A különböző munkahelyek sajátos képzettségi igényeinek figyelembe vétele egy-egy foglalkozási kör, foglalkoztató ágazat vagy adott tevékenységi csoport részére a szervezett képzés következtében reális esélybővülést jelent. A versenyszférában viszonylag ritkán kerül sor a cégen belül diplomás továbbképzés szervezésére, ez inkább a közösségi szektor munkáltatóinál jellemző.

A felsőoktatás és a diplomások továbbképzésének összhangja

Sem az iskolarendszerű felsőoktatás, sem a továbbképzési rendszer nem lenne képes önmagában a diplomások iránti szükségletek kielégítésére. Bár az iskolán kívüli képzés olcsóbb és rugalmasabb, s közelebb áll a gyakorlathoz, a felsőoktatási intézmények feladatait mégsem tudná a munka melletti képzés ellátni. Főként azért, mert a felsőszintű tudományos alapismeretek legalkalmasabb életkorban való elsajátítása egész embert, sajátos életformát igényel. A hatékonyabb felkészítés érdekében a képzés mindkét rendszerét összehangoltan, de saját feladatainak megfelelően kell fejleszteni.

A felsőoktatási intézmények általánosan képző funkcióját indokolt tovább erősíteni. Az ezt a célt szolgáló tananyagot is bővíteni kell, hogy a diplomás szakemberek általános műveltsége meghaladja a csupán érettségizettek színvonalát.

Hasonlóan fontos a szakmai tudományos alapismeretek szélesítése és elmélyítése. Ehhez kapcsolódó törekvés a kulcskvalifikáció erősítése az egyetemi és a főiskolai szintű képzésben, a munkakultúra és a tevékenységek céltudatosságának javítása érdekében. Az iskolarendszerű képzés szerves részévé alakított személyiségfejlesztő és mentális nevelési programokat, valamint a készségfejlesztést is igényelni fogja a következő évtizedek társadalmi fejlődése, politikája. Az iskolázásnak meg kell tartania az elmélet és a gyakorlat összekapcsolásában betöltött szerepét, sőt a kérdés jelentőségét felismerve, egyre több időt és energiát kell rászánnia a tanult elmélet gyakorlati alkalmazásának ellenőrzött kipróbálására.

Ma még előttünk áll az iskolán kívüli, vagy továbbképzési rendszer kiépítésének feladata. A továbbképzést itt átfogóan értelmezzük: minden képzési formát felölel, ami a diploma megszerzése utáni időszakban a diplomás szakember kvalifikációjának emelésére irányul: a nyelvtanfolyamtól a szakképző kurzusokon keresztül a másoddiplomáig, sőt a tudományos minősítésekig.

Az iskolarendszert kiegészítendő továbbképzési rendszer fontosabb vonásai közül a rugalmasságot, a rövid futamidejű programok jól variálható egymásra épülését, a hosszabb programok szakaszolhatóságát emeljük ki. Fontos követelmény még a programok sokfélesége is.

Működésének lényege a szakmai kvalifikáció emelése, a naprakész információ, a legkorszerűbb technika felhasználása és a mindenkori tudományos eredmények elterjesztése, s mindezzel a diplomások munkaerőpiaci helyzetének stabilizálása.

A munkakörök rugalmasságának hatása a szakképzési rendszerre

Az iskolarendszerű felsőfok minden intézményéből hasonló elvek és célok szerint felkészített új diplomások kerülnek ki, a munkahelyek azonban az egyes foglalkozások és munkakörök szerint jelentősen különböznek egymástól. A foglalkoztatási helyzetet alapvetően befolyásolja az a jelenség, amit összefoglalóan szakmai rugalmasságnak nevezhetünk. Ennek egyik összetevője a szakképzettségek konvertálhatóságának foka, a másik pedig a munkaköröknek a szakképzettséggel szembeni érzékenysége. Ez utóbbi meghatározza, hogy egyes munkaköröket milyen tudományos ismeretanyagokból összeállított képzettségi munícióval lehet betölteni, s hogy a különböző ismeretsportokat képviselő oklevelek mennyiben helyettesíthetők egymással.

Valamennyi foglalkozásra kiterjedő vizsgálattal (Vámos, 1989) sikerült bizonyítani, hogy jelentős eltérések vannak az egyéni foglalkozások rugalmassági jellemzői között. Végül is valamennyi szakma besorolható a következő négy kategória valamelyikébe:

- I. *jól konvertálható és könnyen helyettesíthető* egyéni foglalkozások (tanár, közgazdász);
- II. *jól konvertálható, de nehezen helyettesíthető* egyéni foglalkozások (jogász, mérnök);
- III. *rosszul konvertálható, de könnyen helyettesíthető* egyéni foglalkozások (könyvtáros);
- IV. *rosszul konvertálható és nehezen helyettesíthető* egyéni foglalkozások (orvos, gyógyszerész).

Ebben az értelmezésben egyértelműen az I. kategóriában leírt foglalkozások tekinthetők igazán rugalmasnak, míg a IV. kategóriába a merev foglalkoztatási helyzetű szakmák sorolhatók. Nyilvánvaló, hogy míg az első kategóriákba tartozó szakemberek munkaerőpiaci helyzete kedvező lehet, addig e tekintetben a legkedvezőtlenebb a III. kategória. A kereslet

szempontjából pedig az I. és a III. csoport munkaköreinek betöltése látszik egyszerűbbnek, s a leginkább zártnak a II. kategória tűnik.

Miután a magyar szakképzési rendszernek nem eléggé átgondolt és nem eléggé hangsúlyozott feladata a kvalifikált szakemberek munkaerőpiaci helyzetének könnyítése, ezért a képzőintézmények tevékenységének kialakításánál, fejlesztésénél és összehangolásánál érdemes a rugalmassági tényező alakulását is figyelembe venni. S mert a rugalmasság viszonylag állandó elemének a munkafeladatok ellátásához szükséges körülmények összessége, tehát a helyettesíthetőségi tényező tekinthető, ezért célszerű a képzettség konvertálhatóságára törekedni.

Konvertálható szakismeretnek azt a szaktudást nevezzük, amely minél több tevékenységi körben jól használható. Eszerint minél általánosabban érvényes, minél több összefüggésre kiterjedő, szélesebb, átfogóbb, komplexebb ismeretanyagot közvetít egy oktatási kurzus, annál több munkakörben és annál jobban hasznosítható. Ugyanakkor az adott munkakör *konkrét* igényeit – az iskolai képzésre építve – az iskolán kívül gyorsan, célirányosan, szervezeten be lehet pótolni.

Az eddigi fejtegetés alapján azt hihetnénk, hogy a diplomák konvertálhatósága kizárólag oktatásszervezési kérdés, s például megfelelő szervezéssel az orvosi diploma konvertibilitása vetélkedhetne a tudományegyetemével. Sajnos, ez nem így van, hiszen a gazdasági tevékenységek sajátosságai miatt egyes tudományterületek felhasználhatósága eleve korlátozottabb, mint a többié. Ezt a jelenséget nevezhetjük a szakképzettségi irány természetes konvertálhatóságának. Ez nehezen változtatható, tehát a természetükénél fogva nehezen átváltható foglalkozások esetében a többen is jelentősebb az iskolán kívüli képzés szerepe. A konvertibilitás javítása érdekében az iskolai alapozás még fontosabbá, az iskolán kívüli program pedig nélkülözhetetlenné válik (például a szakosító képzés a szakdiploma megszervezéséhez).

A jól konvertálható tudományterületeken folyó iskolarendszerű képzést lezáró diplomához csatlakozó továbbképzési rendszer a nem kizárólag a betöltött munkakörhöz kapott ismereteket konkretizálja a szakosítással, mint például bölcsészdiplomával egyaránt lehet az ember tanár, tisztviselő, újságíró.

Visszatérve a rugalmasság úgynevezett állandó eleméhez, az egyes munkafeladatok ellátásához szükséges szakismeretek egymással való helyettesíthetőségének kérdéséhez, ennek kritériumrendszere végül is a kialakult képzési rendszer függvénye, hiszen ahol az egyes munkakörökre pontosan rá szabott iskolai felkészítés található, ott szigorúbbak lehetnek a felvételi követelmények. Ahol viszont nem alakult ki szoros összhang az iskoláztatás és a munkaköri kritériumok között, ott a felvételi előírások általában lazábbak.

Azt is tudjuk, hogy a gazdaság működése érdekében a szakképzési rendszernek kell kiszolgáltatnia a munkaerőpiaci struktúrát, illetve elősegítenie a tényleges munkaköri követelményekhez való közeledést. A munkaköri követelményrendszer viszont visszahat a szakképzési rendszer alakulására. Történetileg jól követhető együttes formálódásuk. A mai helyzet bizonyítja, hogy azokban a munkakörökben, ahol egy tudományterület teljes mélységében és szélességében fölhasználásra kerül, ott a képzés is merevebb, rögzített formákat vett fel, hogy a szigorú kritériumoknak megfeleljen, ahol pedig – egyszerre vagy egymást kiváltva – több tudományterület is alkalmazható, azokban a munkaköri csoportokban nincs feltétlenül adekvát iskolai képzés, és nem csak lehetőséget adnak, de számítanak is arra, hogy eltérő szakirányú diplomások töltsék be ezeket a munkaköröket. Ezek általában a kimutathatóan vagy látenszen interdiszciplináris ismereteket igénylő munkaterületek, foglalkozási csoportok. S mert a képző intézmények ma még a felsőoktatásban is csak legfeljebb egy-egy tudományterülethez tartozó ismeretstruktúráról adnak bizonyítványt, ezek

a munkakörök szükségszerűen helyettesíthetők lesznek, és feltétlenül igénylik az iskolán kívüli szakképzést.

A diplomások életútja

A diploma általában csak belépőt jelent a szakmai életúthoz, amely az adott szakma jellegétől és a kezdő munkakörtől egyaránt függ.

A karrier-állomások eléréséhez legtöbb esetben szükség van az iskolán kívüli továbbképzés valamilyen formájára. A kezdőpontok a diploma megszerzését követően általában elérhetők.

A *szabadfoglalkozású* működés néhány foglalkozási csoportban (orvos, jogász, építész, gazdasági) anélkül tipikus, hogy az kifejezetten vállalkozás lenne (magánrendelő, ügyvéd, tanácsadó, tervezőiroda). A foglalkozások szabad gyakorlása különbözik a vállalkozástól, mert a szakember tevékenységének fő célja szakértelmének hasznosítása marad, és nem a cég gyarapítása (Gaugler, 1994).

Az úgynevezett szabadfoglalkozású kezdőpálya nem különbözik jelentősen az alkalmazottként történő pályakezdéstől, sokszor együtt, például részmunkaidőben gyakorolják mindkettőt.

Az egyik tipikus életút a vállalkozói, ahol a pályacsúcs a minél nagyobb, életképesebb cég lehet. Ehhez minél több szakmai tapasztalat megszerzése is hozzásegíthet, ezért előzetesen valamennyi állomás végigjárható. Az iskolán kívüli képzés ehhez sajátos, elsősorban menedzseri ismeretekkel járulhat hozzá, hasonlóan a *vezetői karrier* végigjárásához. A *felsővezetői* szinthez a kutatói, vagy a középvezetői állomásokon keresztül lehet eljutni.

A *szakalkalmazottként* induló diplomás szakember – amennyiben sem vezetői, sem vállalkozói karrierre nem törekszik, vagy kutatói életpályát választ, vagy előbb-utóbb szakértővé, szaktanácsadóvá válik. Ez szakmai ismereteinek állandó felfrissítését, illetve a tudományos minősítések megszerzését igényli.

A diplomás közszolgálati szakemberek képzése

Ha szélesen értelmezzük a közszolgálati szerepet, akkor a közalkalmazottakon és a köztisztviselőkön kívül minden közszolgáltatáshoz kapcsolódó foglalkozás teljes létszámában ide sorolható, szűkebben értelmezve azonban ez a fogalom csak az államigazgatásban foglalkoztatottakra érvényes.

Anélkül, hogy a közszolgáltatásokat pusztán formai jegyek alapján valamiféle hierarchikus rendszerbe sorolnánk, három csoportra oszthatjuk a közszolgáltatásokra jellemző, leggyakrabban előforduló foglalkozásokat. A leginkább formalizált foglalkozások, a katonák, rendőrök, határőrök, vámőrök, tűzoltók számára nemcsak a beosztási rend és az előremenetel szigorúan megszabott, de hovatartozásukat – szolgálati idejük alatt – egyenruha viselése is igazolja. Ezeket *uniformizált foglalkozásoknak* nevezzük.

A következő foglalkozási csoport azoké a köztisztviselőké, akik a központi vagy a helyi államigazgatási apparátusban teljesítenek szolgálatot. Foglalkoztatásuk kötött szabályzat alapján történik, fizetésük és előmenetelük az iskolai végzettség, beosztás, állomáshely és szolgálati éveik szerint kategóriákba sorolt. Ezeket *igazgatási foglalkozásoknak* neveztük el. A legátfogóbb csoportot a legkevésbé uniformizált *közalkalmazottak* képezik. Az állami alkalmazottak, a költségvetésből fizetett szakemberek tartoznak ide. Közülük a legnépesebb csoport az oktatásban tevékenykedő pedagógusoké. Őket követik az egészségügy jellegzetes diplomásai: az orvosok és az egészségügyi főiskolát végzett szakalkalmazottak. A közalkalmazottak között található még kulturális szakemberek (könyvtárosok, népművelők, muzeológusok, újságírók, művészek), a szociális szféra szakapparátusához tartozó szociális munkások, szociális gondozók, továbbá a munkaerőpiaci szolgáltatók: munkaközvetítők,

munkaerőpiaci tanácsadók. Ezt a csoportot az összehasonlítás során *szakalkalmazottaknak* nevezzük.

A német besorolási gyakorlat ettől eltérően csoportosítja a közalkalmazottakat és a köztisztviselőket. Németországban csaknem minden közszolgáltatásban vannak köztisztviselői és közalkalmazotti munkakörök egyaránt, s a besorolás a munkakör függvénye. Így például az igazgatásban is találunk közalkalmazottakat, s a fegyveres testületeknél, vagy a vasútnál köztisztviselőket. A pedagógusok közül az egyetemi tanárok és docensek, vagy az igazságügyben a bírák is köztisztviselők, a többiek közalkalmazottak.

Az uniformizált feladatokat ellátó szakemberek képzése sajátos, csak e célra szolgáló felsőoktatási intézményekben folyik, amihez az iskolarendszeren kívül, ugyancsak sajátos továbbképző és minősítő rendszer járul.

A szakalkalmazottaknak elnevezett csoport belső megoszlása rendkívül egyenlőtlen. A legnépesebb szakma közülük a pedagógusoké, őket követik az orvosok. A többi foglalkozási kör létszáma jóval alacsonyabb.

A költségvetési szféra foglalkozásainak létszámadatai 1995-ben (fő)

Foglalkozás	Fő
Általános és szakorvos	17 026
Felsőoktatásban oktató orvos	2 532
Intézményvezető orvos	5 103
Orvos összesen	24 661
Felsőoktatási és középiskolai tanár	32 885
Általános iskolai tanár és tanító	52 099
Óvónő	11 068
Gyógypedagógiai tanár	1 820
Intézményvezető tanár	13 776
Pedagógus összesen	111 648
Ügyész és bíró együtt	8 529
Könyvtáros és levéltáros	2 406
Muzeológus	646
Újságíró	197
Művész	2 653

(Forrás: 1995. évi létszám-, bér- és kereseti adatok. Költségvetési szféra. In: Munkügyi adattár 1996/3. sz. pp. 80-86.)

Az *orvosok* szakképző rendszere jól szabályozott. A graduális szinten folyó orvosegyetemi képzésben szerzett diploma általános orvosi kvalifikációt ad. Ehhez posztgraduális szinten, munka melletti képzési formában kapcsolódnak a szakosító valamint a rendszeresen ismétlődő orvos-továbbképző kurzusok. Intézményrendszere kiépült, s az alap- és továbbképzések elég szorosan kapcsolódnak egymáshoz. Az iskolai és a munka melletti képzés egyaránt rendelkezik klinikummal és speciális gyakorlóléhelyekkel.

Jóval összetettebb a *pedagógusok* képzési rendszere, amely Magyarországon az iskolarendszeren belül legalább hétféle felsőoktatási intézményt foglal magában (gondoljunk csak az óvónők, az alsó tagozatos tanítók, a felső tagozatos általános iskolai tanárok, a gyógypedagógiai-, testnevelő-, művész-szaktanárok eltérő képzésére, valamint az ezektől különálló tudományegyetemek tevékenységére), amelyek elkülönülten, kevés átjárhatósági

lehetőséget engedve működnek. Ehhez járul, hogy a szakosítás is graduális szinten történik, tehát a pedagógus diplomák meglehetősen konkrét felkészítést jelentenek.

Az alapképzéshez országos szinten szervezett továbbképzési rendszer kapcsolódik, de ennek keretében nem folyik szakosító képzés, az csak az iskolarendszerben szerezhető meg, illetve változtatható. A tanítási szintek változtatása is kizárólag oda kötődik. Az iskolán kívüli továbbképzésnek ismeretfelújító, módszerfejlesztő, látókör-szélesítő és vezetőképző funkciója van. Szervezettsége erősen függ a mindenkori oktatásirányítás helyzetétől és elgondolásaitól. Az orvosok és a pedagógusok zöme közalkalmazott, s ez a besorolás a köztisztviselőkhöz képest minden munkakörben kedvezőtlenebb helyzettel jár, ami presztízsrontó, s kontraszelektív hatást fejt ki.

Míg az orvosi tevékenységek más irányú szakképzettséggel nem helyettesíthetők, addig a tanítás – korlátozott mértékben ugyan – erre lehetőséget ad. Bizonyíték erre az általános iskolákban szakképesítés nélkül tanítók száma (jelenleg is több mint 2000 fő), a szakoktatók nagy része, akik általában csak a munka mellett szerzik meg a pedagógiai végzettséget, a felnőttoktatásban oktatók pedig gyakran nem is rendelkeznek ilyennel.

A két foglalkozási csoport konvertálhatósága is eltérő, mert míg az orvosi szakképzettség komoly veszteség nélkül csak a gyógyításban kamatoztatható, addig a szakos tanárok, de a többi pedagógiai végzettségűek tudásanyaga a foglalkozások meglehetősen tág körében jól felhasználható. A német tanárképzésben tudatosan élnek is a konvertibilitás növelésével, s a nappali képzésben a látókör szélesítésére (egészségügyi, gazdasági, technikai, kulturális ismeretek növelése), valamint speciális szakpárosításra törekednek.

A köztisztviselők képesítési rendszere és iskolán kívüli képzése

A közzolgálati szakemberek egyik legjellemzőbb csoportját a köztisztviselők alkotják, akik hivatalos elnevezés szerint a "közigazgatási és kötelező társadalombiztosítási" munkakörökben fejtik ki tevékenységüket mind a központi államigazgatásban, mind pedig a helyi és területi igazgatás intézményeiben. Ez a foglalkozási csoport az állami szerepvállalás jelentőségével együtt változik, s csak az utóbbi évtizedekben került sor iskolarendszerű, egyetemi vagy főiskolai szintű saját képzőhelyeinek kialakítására. Az igazgatási tevékenység először főként jogi-igazgatási jellegű volt, így csaknem kizárólag jogi diplomásokat vonzott, akiknek munkáját a középiskolai végzettséggel rendelkező adminisztrátorok egészítették ki. A közigazgatási munka sokszínűbbé válása következtében egyre több, az igazgatott területhez értő diplomást vontak be az államigazgatásba. Így megnőtt az igazgatási munkát "amatőr" szinten ellátó, de szakmailag hozzáértő köztisztviselők száma.

A képzés többféle módon is megpróbált igazodni a kihívásokhoz. Világszerte találunk a közzolgálatban dolgozók képzését szolgáló önálló főiskolákat, egyetemi karokat, szakokat. Legsikeresebb képződményeknek a másoddiplomát adó felsőfokú intézményeket tartjuk. A közzolgálatához szükséges "közigazgatás-tudomány" ebben a formában még nem elfogadott, de azt tudjuk, hogy jogi, közgazdasági, szociológiai és politológiai tudományos ismeretek sajátos együttese, amely az alkalmazás során az igazgatott közeg ismereteivel gazdagodik.

A közigazgatásban és a kötelező társadalombiztosításban foglalkoztatottak létszámadatai 1995-ben

Foglalkozási csoport	Fő
Összes közigazgatási alkalmazott	171 290
Ebből köztisztviselő	91 450
Közalkalmazott	79 840
A diplomás köztisztviselők száma	33 518
Ebből vezetők	7 404
Bírák	6 331
Ügyészek	2 198
Szakalkalmazottak	17 585
A diplomás közalkalmazottak száma	30 622
Ebből vezetők	6 450
Szakalkalmazottak	24 172

(Forrás: 1995. évi létszám-, bér és kereseti adatok. Nemzetgazdaság összesen és a költségvetési szféra. In: Munkügyi Adattár 1996/1. sz. pp. 44-51. és 1996/3. sz. p. 18.)

Össességében tehát mintegy 65 ezer diplomás szakember dolgozik a magyar közigazgatásban, akiknek évenkénti pótlása és munka melletti szakosító-, illetőleg továbbképzése jelentős szakképzési feladatot jelent.

Az iskolarendszer keretei között az Államigazgatási Főiskola foglalkozik az államigazgatás – főként az önkormányzatok – szakapparátusának utánpótlását szolgáló szakemberképzéssel. Emellett 1992 óta a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen is folyik közszolgálati szakirányú képzés, amelyben a közösségi szektor irányítására és igazgatására egyetemi végzettségű közgazdászokat készítenek fel. Az Államigazgatási Főiskolán évente 2-300 hallgató végez, az egyetemen pedig mintegy ötven fő.

Az eddig leírtakból kitűnik, hogy a "közhivatali" szolgálat meglehetősen "befogadó" típusú munkaköri csoportok együttesét foglalja össze, hiszen az ügyintézéshez szükséges ismeretek viszonylag egyszerűen, részletekben is elsajátíthatók, sőt a munkafeladatok ellátása során sokminden autodidakta módon is megtanulható, s ezért nagyon sokféle szakirányú diplomás található a pályán. Napjainkban egyre nagyobb jelentőségre tesz szert ennek a munkának a hatékonysága, amelynek javítása mindenütt szakszerűen tevékenykedő igazgatási apparátusokat feltételez. Következésképpen ezen a területen is elkerülhetetlenné válik a szakosító képzés beiktatása, illetve a továbbképzési rendszer megszervezése.

A következőkben tekintsük át a közigazgatási szakemberek részére már ma is rendelkezésre álló iskolán kívüli képzési formákat.

Az iskolarendszerű kibocsátás bővítésére és színvonalának emelésére indul a következő tanévtől kezdve a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Közszolgálati Tanszéke szervezésében a közszolgálati részidős egyetemi képzés (REK), ahol főként az Államigazgatási Főiskolán végzettek számára öt szemeszter alatt közszolgálati irányultságú egyetemi diploma szereshető közszolgálati elemző-tervező és közszolgálati menedzser szakirányokban. Ezt a képzési formát évente 26+26 fő számára tervezik, s másoddiplomát nyújtó illetve úgynevezett kvalifikációs szintemelő képzésnek minősül.

Ugyancsak a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Közszolgálati Tanulmányi Központja szervez a közigazgatás szakembereinek munka melletti kurzusokat – részben a Közgazdász Továbbképző Intézetben, részben nemzetközi (EMPA - Education Master Public Administration) keretben – európai érvényű közszolgálati szakosodással.

Miután a köztisztviselők jogállásáról szóló 1992. évi XXIII. tv. "érdemeken alapuló garantált előmeneteli rendszert" hozott létre, ehhez rendszeres és tervszerű továbbképzés kialakítására van szükség. Az ennek megalapozásához felvázolt követelmények nagy súlyt helyeznek a közigazgatás funkcióiban bekövetkezett változásokra. Kiemelik, hogy az új típusú közigazgatás nem kevesebb, hanem másfajta szerepet fog betölteni, amihez nélkülözhetetlen a folyamatos képzés.

A közigazgatási továbbképzési rendszer belső logikai rendre épülő elemei:

- a pályakezdéshez közvetlenül kapcsolódó gyakornoki továbbképzés;
- a vizsgarendszeren (alap- és szakvizsga) belüli továbbképzés;
- a vizsgarendszeren kívüli továbbképzések;
- a közigazgatási vezetőképzés.

Az általános célok mellett az itt folyó képzés egyik sajátos célja az, hogy a vezető köztisztviselők olyan felkészültséggel rendelkezzenek, amely minden nemzetgazdasági ágban hasznosítható, valamint hogy képesek legyenek az Európai Unióhoz történő csatlakozás modernizációs követelményeinek megfelelni. Az iskolán kívüli továbbképzés céljai közé tartozik ezeknek a követelményeknek a terjesztése.

A továbbképzési rendszer kiépítése kétirányú lehetőséget hordoz. Az egyik alternatíva a már működő, túltagolt ágazati rendszer megtartása, egyre több új feladattal való bővítése, fokozatos átalakítása.

A másik irány egy olyan egységesebb rendszer létrehozása, melynek struktúráját a köztisztviselők vizsgaszabályzata, illetve az ezen kívüli intézményi működési mechanizmusok, továbbá a feszített ütemű integrációs felkészülés alakítanák.

A közigazgatási feladatkörökre a *vizsgarendszeren belüli* továbbképzés az érvényes Kormányrendeletben előírt szakképesítések megszerzését célozza, hiszen a közszolgálati állások képesítéshez kötésében a mindenkorai rendelet az irányadó. A vizsgarendszeren belül kiépültek a normák:

1. alapvizsga;
2. közigazgatási szakvizsga.

A *vizsgarendszeren kívüli* továbbképzés formái:

1. gyakornoki továbbképzés (2 modul);
2. jogalkalmazói típusú továbbképzések (ágazati keretek mentén);
3. az európai integrációval összefüggő továbbképzés (4 modul);
4. gyakorlati szervezési ismeretekkel összefüggő továbbképzések (2 modul);
5. a készségfejlesztésre irányuló továbbképzés (2 modul);
6. idegen nyelvi továbbképzés (3 modul);
7. számítástechnikai-informatikai továbbképzés (3 modul);
8. közigazgatási vezetőképzés (4 modul).

Következtetések

A tanulmányban leírtak alapján eljutottunk ahhoz a következtetéshez, hogy az iskolarendszerű felsőfokú képzés egyre kevésbé elegendő az egyes foglalkozásokhoz szükséges szakismeretek elsajátításához. Célja ezért mindinkább a tudományos szintű szakmai alapozás, a felsőfokú általános művelés, valamint az iskolán kívüli továbbképzés szervezése és bonyolítása lesz.

Mivel a felsőoktatási intézmények koncentrálják a legfelkészültebb tudományos-oktatási potenciált, ezért főszerepet kell kapniuk a diplomások folyamatos képzésében, az alapképzésben és a szervezett továbbképzésben egyaránt.

A közszolgálati szakemberképzés a posztindusztriális társadalom legfontosabb tevékenységi területeit fogja át, ezért képzési és továbbképzési rendszerének megoldási módozatai és minősége kiemelt jelentőséggel bírnak.

VÁMOS DÓRA

IRODALOM

BERÉNYI SÁNDOR: *A közigazgatás személyzeti rendszere*. ELTE, Budapest, 1992.

GAUGLER, EDUARD – SCHLAFFKE, WINFRIED: *Weiterbildung als Produktionsfaktor*. Deutscher Instituts-Verlag, Köln, 1989.

GÖBEL, UWE – SCHLAFFKE, WINFRIED: *Die Zukunftsformel*. Deutscher Instituts-Verlag, Köln, 1987.

Közigazgatási továbbképzés és vezetőképzés koncepciója. Szakmai vitaanyag. BME, Budapest, 1997.

Közszolgálat szak a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen. Zárótanulmány a FEFA részére. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest, 1995.

LŐRINCZ LAJOS: *A személyzetpolitika modernizációja a közigazgatásban*. MKK, Budapest, 1995.

STEINDLER, LARRY: *Strukturen der Weiterbildung*. Deutscher Instituts-Verlag, Köln, 1992.

VÁMOS DÓRA: *A képzettség vására*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.

VEREBÉLY IMRE: *A magyar közigazgatás modernizációja*. In: Magyar Közigazgatás, 1992. november